

מדריך לגננת

גוונים

ממסורות המוזיקה והסיפורת העממית
של עדות ישראל

אוניברסיטת בראילן
הפקולטה למדעי הרוח
המחלקה למוסיקה

משרד החינוך, התרבות והספורט
המינהל הפדגוגי
האגף לחינוך קדם יסודי

ניהול הפרויקט: זהבה וינטר

צוות הכתיבה: זהבה וינטר, ממונה ארצית על החינוך לצריכת תרבות בגיל הרך, האגף לחינוך קדם יסודי, משרד החינוך, התרבות והספורט

לאה מרזל, מדריכה, האגף לחינוך קדם יסודי, משרד החינוך, התרבות והספורט
יהודית פינקיאל, מדריכה, האגף לחינוך קדם יסודי, משרד החינוך, התרבות והספורט

ייעוץ פדגוגי: צילה גורנר, מחלקת ההדרכה והטמעת איכות, האגף לחינוך קדם יסודי, משרד החינוך, התרבות והספורט
אביבה סברדלוב, מרכזת תכניות לימודים, האגף לחינוך קדם יסודי, משרד החינוך, התרבות והספורט

ייעוץ מוזיקלי: פרופ' אדוין סרוסי, ראש צוות, המחלקה למוסיקה, אוניברסיטת בר-אילן
ד"ר יעל שי, המחלקה למוסיקה, אוניברסיטת בר-אילן
ד"ר אוה ברנד, המחלקה למוסיקה, אוניברסיטת בר-אילן

ייעוץ בגיבוש הקונספט: ריטה גאנז, מנכ"ל מוצרי מוזיאון ישראל, ירושלים

הפקה מוזיקלית: ד"ר יעל שי, ראש צוות, המחלקה למוסיקה, אוניברסיטת בר-אילן
פרץ אליהו, המחלקה למוסיקה, אוניברסיטת בר-אילן
לאה מרזל, האגף לחינוך קדם יסודי, משרד החינוך, התרבות והספורט
יהודית פינקיאל, האגף לחינוך קדם יסודי, משרד החינוך, התרבות והספורט

עריכה דיגיטלית: יובל קרין

קריינות: דב רייזמן

אולפני הקלטה: אבי יפה

גל-קול

תומיקס

דגמים אתנוגרפיים: אליזה רוזן

איור בגדי עדות: מאשה פוזינה

עריכה לשונית: דקלה כרמל-הורביץ

עיצוב גרפי: תלמה בן-צבי

איורים: נעמה בנזימן

ורדה קוצ'יטו

סדר: נ. בן-צבי מפעלי דפוס בע"מ

לוחות: טפשר בע"מ

הדפסה: אחווה בע"מ

כריכה: דף אור בע"מ

הפקה: מוצרי מוזיאון ישראל

© משרד החינוך, התרבות והספורט, האגף לחינוך קדם יסודי
כל הזכויות שמורות

פרויקט זה מתקיים במסגרת פעולות הוועדה לביצוע דו"ח שנהר.

7	פתח דבר — דליה לימור	29	תכונות הכלה, מרוקו
9	מבוא — זהבה וינטר	30	צ'יריבים צ'יריבום, מזרח אירופה
13	ממסורות המוזיקה של עם ישראל	31	בואי כלתי, בולגריה
	פרופ' אדוין סרוסי	32	שיר מחול, קווקז
16	מבנה ערכת גוונים	33	הטבחית, קווקז
		34	הו אלה, תימן
17	שער ראשון: מילים ומנגינות	35	חתני, היכן אתה? מרוקו הספרדית
19	האזנה לקטעי המוזיקה — הנחיות	36	אני כחוגלה, כורדיסטן
20	הצעות לפעילויות בגן	37	אהבה ללא תנאי, מרוקו
		38	שיר להושבת הכלה, מזרח אירופה
25	א. שירי מחיי היום־יום	39	אהבת נעורים, הודו
	1. אלף־בית, עיראק	40	הרב ציווה לשמוח, מזרח אירופה
	2. יענקלה, מזרח אירופה	41	שיר ליולדת, מרוקו
	3. אלף־בית, מרוקו	42	יפה שלי, ארה"ב
	4. אלף־בית, לטביה	43	פריילעכס, מזרח אירופה
	5. שיר משחק, אתיופיה	44	הבר הטוב, תורכיה
	6. הכנר, מזרח אירופה		
	7. שיר ילדים, הודו	38	1. כיסופים לציון
	8. ישק'ה ישק'ה, מזרח אירופה	45	4. שלום שלום, אתיופיה
27	ב. שירי חג ומועד	46	4. ארוממך לכבוד שמך, אפגניסטן
	9. כירירם, עיראק	47	4. אוחיל יום־יום אשתאה, מרוקו
	10. כי מציון תצא תורה, גרוזיה	48	4. ציון עיניך היפות, תורכיה
	11. רונן גילו, לוב	49	4. שיר המעלות, מזרח אירופה
	12. מעוז צור, הונגריה	50	5. שלום וצדק נשקו, סוריה
	13. חד־גדיא, יוון		
	14. חד־גדיא, יוון	41	שער שני: סיפורים ומעשיות
	15. עת דודים כלה, הודו	43	מבוא
	16. בר־יוחאי, מזרח אירופה	45	מלאכת כפיים תציל ממוות, אפגניסטן
	17. יום יום אודה, הודו	46	הגביר והסנדלר, גליציה, אשכנז
	18. שיר לאפיית מצות, מזרח אירופה	47	המלך ושלוש החידות, אתיופיה
		48	זמרי היגון, מרוקו
30	ג. שירים לשבת	49	הנסיכה בעלת קול הפעמונים, ספרד
	19. צור משלו אכלנו, פרס	50	בת המלך שלא ידעה לרקוד, תימן
	20. לנר ולבשמים, תימן	51	מסיפור לפעילות
	21. יבוא דודי, בוכרה	52	מסיפור להצגה
	22. בר־יוחאי, מצרים	61	מסיפור לתאטרון בובות
	23. דרור יקרא, תורכיה	63	מסיפור לתאטרון צלליות
	24. דרור יקרא, אפגניסטן	64	מסיפור לספר מעשיות
		67	ביבליוגרפיה
32	ד. שירי תפילה	68	נספח 1. רשימת היצירות המוזיקליות לפי מקום מוצאן של העדות
	25. אדון עולם, תימן	69	נספח 2. רשימת הכלים המוזיקליים לפי א-ב
	26. אדון עולם, בולגריה	70	נספח 3. מידע כללי על אפגניסטן
	27. אדון עולם, גרוזיה		
	28. אדון עולם, ליטא		
34	ה. שירי אהבה ונישואין		

גוונים פירשו הבדלים דקים ועדינים בתוך השלם. החוברת גוונים מציגה ריבוי היוצר שלמות אחת. גוני הגוונים של מוזיקה מעדות ישראל מציגים את האחד השלם – את העם היהודי. המוזיקה היהודית היא קשת של גוונים, יריעה רחבה של צלילים ייחודיים לבני הפזורות השונות. כל עדה יצרה לעצמה מנגינות וזמירות – תולדה של מקום, שפה, מנהגים ייחודיים לעדה מצד אחד, ושל השפעת הווי החיים המאפיין את מושבה של העדה, מצד אחר.

המדריך לגננת גוונים עוסק בשלל גוניה של התרבות היהודית, מעלה על נס את היצירה היהודית הייחודית שנוצרה בקרב הגלויות ושחברה לה יחדיו עם החזרה לציון והקמת המדינה. באמצעות המדריך אנו נכנסים בשערי המוזיקה היהודית לתפוצותיה וחושפים את הילד לתרבויות שהביאה עמה כל עדה ועדה. תרבויות מגוונות אלה מתלכדות לכדי תרבות אחת – התרבות היהודית.

במדריך גוונים אנו מבקשים להצביע על השונה והמיוחד לכל עדה ועדה מתוך כבוד, פתיחות ורצון להתוודע ולהכיר. כדי שכור ההיתוך של החברה הישראלית יצמיח את היצירה המקורית האמיתית, עלינו להיות קשובים איש לרעהו ולתרבותו. הקשבה – האזנה אמיתית – תתרום לאווירה שאנחנו מבקשים להשתית במערכת החינוך בכלל ובגני הילדים בפרט, אווירה שבה כולם שונים זה מזה אך שווים.

החוברת היא מסע מרתק! מסע להכרת עצמנו כשלם שנבנה מתוך חלקי הפזורות; מפגש עם נעימות, זמירות, תפילות, סיפורים, מנהגים ותלבושות; מפגש באווירה דמוקרטית של קבלה והתקרבות.

בגוונים אנו מבקשים לשקף את הפלורליזם התרבותי היהודי ומתוך כך להדגיש את מטרותיו המשותפות של פלורליזם זה – שלום, רעות, אחווה וסובלנות.

דליה לימור
מנהלת האגף לחינוך קדם יסודי

טבת תשנ"ט – ינואר 1999

"...לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך."

בראשית י"ב א

הציונות כתנועה מהפכנית גרמה לשינוי מהותי בחיים היהודיים על היבטיהם השונים. הגשמת הרעיון הציוני בדבר השיבה לארץ אבות הביאה להקמת מדינה יהודית עצמאית, וזו קבעה את ערכי הדמוקרטיה כדרך חיים. המדינה החדשה הציבה לעצמה מטרות בכל תחום: העלאתם של כל יהודי הפזורה וקליטתם בארץ, הפרחת השממה, החייאת השפה העברית כשפה מדוברת.

כדרך של מהפכות, גם המהפכה הציונית גבתה את מחירה. הנשים והגברים שעשו למען הפיכת החזון למציאות קיימת, שילמו בעבורו מחיר כבד, החל בעזיבת ארצם מולדתם, דרך עבודת הפרך של בניית היישוב בארץ ועד לאבדות בנפש.

הן החברה הישראלית המתהווה והן פרנסי היישוב דאז ראו ביצירת עם אחד תנאי הכרחי להתחדשות של עם ישראל בארצו. העולים, שבאו לבנות לעצמם חיים חדשים בארץ החדשה, הניחו מאחור לא רק ארץ מולדת, בית, משפחה, אלא גם תרבות ושפת אם. הם הצטרפו ברצון ל"כור ההיתוך", מתוך שרצו ליצור זהות משותפת ותרבות ארצישראלית אחת.

היום, כשמדינת ישראל חוגגת יובל להיווסדה והישגי הציונות הם ברורים ואיתנים, שומה עלינו לחזור ולהכיר במסורות העבר שהיו כה יקרות ללבם של בני משפחתנו בארץ מוצאם. אין בכוונתנו להחיות עבר שאינו קיים עוד, אלא להבין הבנה עמוקה יותר את מרכיבי החברה הישראלית. תובנה זו תאפשר לנו מצד אחד לפתח גישה פלורליסטית, ובכך להיות חברה סובלנית וסולידרית יותר, ומצד שני – לחנך את הילד כאישיות פתוחה וסקרנית המכבדת את קיומו של האחר ומסוגלת לרב־שיח פורה.

הפלורליזם התרבותי של עם ישראל בגולה משתקף בכל תחומי החיים. בחוברת זו בחרנו להתמקד בפלורליזם הבא לידי ביטוי במוזיקה של עדות ישראל. נוכחנו לדעת שהמוזיקה היהודית באשר היא שיקפה עולם יהודי אחד: בכל התפוצות היהודים שרו על אותם הנושאים, עסקו באותם התכנים והתבטאו כמעט באותן המילים. ההבדלים מתבטאים בשפת השירה – עברית או יידיש, לדינו או שפת המקום – ובמנגינות ובכלים המוזיקליים, והם נובעים מיחסי הגומלין של היהודים עם בני העמים שבתוכם ישבו. דו־ השיח בין שני התהליכים, ביטוי התכנים היהודיים, מצד אחד, והטמעת היצירה המקומית, מצד אחר, יצר במשך הזמן תרבות עשירה וציונית, ייחודית לכל עדה ועדה, תרבות השונה מעדה לעדה ושונה גם מהתרבות של המקום שבו היא צמחה.

רוב־רובה של היצירה הענפה הזאת נותר מאחור, ולכן החלטנו ליזום ולהפיק ערכת קלטות שמטרתה לערוך היכרות עם השירים והמנגינות האלה.

ערכת גוונים, ממסורות המוזיקה והסיפורת העממית של עדות ישראל – המבוססת על דו־ח ועדת שנהר הממליץ להעמיק את החינוך היהודי במערכת החינוך הממלכתי –

מבטאת הלכה למעשה עמדה זו של התוודעות לפלורליזם היהודי המוזיקלי לגווניו. כיצד נבחר החומר שבערכה? חזרנו ל"בית סבא", אספנו שירים, מנגינות וסיפורים, חומרים זנוחים ונשכחים, כל זה מתוך מטרה להחיותם ולעודד את החדרתם לפרטואר היום-יומי של גני הילדים.

תהליך חיפוש היצירות לא היה קל. יש בפונותיקה הלאומית כ-7000 שעות הקלטה של מוזיקה יהודית. כיוון שאורכו של כל קטע מוזיקלי הוא שתיים-שלוש דקות בלבד, הרי שללא ההדרכה של הצוות המומחה במוזיקולוגיה, לא היינו מוצאים את ידינו ואת רגלינו בתוך הכמות העצומה של החומר.

תהליך "אימוץ" המוזיקה כמקור לחוויה ולהנאה היה קשה עוד יותר. רוב המנגינות היו זרות לנו לחלוטין, ובהתחלה היה נדמה שלא נוכל להתמודד עם זרות זו. רק ההדרכה העיקשת והסבלנית של צוות המומחים, וההאזנה החוזרת לאותם הקטעים שוב ושוב, אפשרו לנו ל"אמץ" אותם, לגלות את יופיים וליהנות מהם.

תהליך זה פעל בשני מישורים. במישור המקצועי נפתחו בפנינו אופקים חדשים – התוודענו לתרבויות זרות ומרתקות. במישור האישי, תהליך ההיכרות עם האחר והשונה הפך אותנו לאנשים פתוחים וסובלניים יותר. גילינו שהיכולת ליהנות מגילויים חדשים מותנית באישיות ערה, פתוחה, סקרנית, המכבדת את קיומו של האחר ומכירה בזכותו להיות שונה. יתרה מזאת, זהו תהליך דו-כיווני: יש בכוחו של המפגש עם השונה להשפיע על עיצוב אישיות פתוחה יותר, סובלנית יותר, עשירה יותר.

תהליך ההיכרות עם תרבות עדות ישראל כחלק מתכנית גן הילדים מאפשר מסע ציורי ומגוון שיש בו צורות, מנגינות, צבעים וסיפורים, מסע אל הסגנונות הייחודיים של כל עדה ועדה ואל המאחד והמשותף לעם ישראל כולו: הגעגועים לארץ ישראל, התפילה, המנהגים והחגים, השפה העברית ושפת המוזיקה המביעות את רחשי הלב. לא זו בלבד שבהיכרות ברוכה זו טמון עניין רב, אלא שיש בה כדי לתרום להרחבת האופקים של הילדים, לחיזוק תחושת השייכות לעם היהודי ולהבנת המשמעות העמוקה של המושג "השוני התורם".

כמו בכל מסע, חשובים היעדים וחשובה הדרך. חשובים לא פחות הם החברים למסע. ביצירת פרויקט זה נהנינו מחברים למסע מיוחדים מאוד, דייקנים מאוד ומפרגנים מאוד ולהם נתונה תודתנו:

לד"ר רינה מיכלוביץ, לשעבר מנהלת האגף לחינוך קדם יסודי, על האמון, העידוד, ההתלהבות והתמיכה בגוויים.

לפרופ' אדוין סרוסי, ראש המחלקה למוסיקה באוניברסיטת בר-אילן וליתר אנשי המחלקה, ד"ר יעל שי, ד"ר אוה ברנד ומר פרץ אליהו, חוקרים ומחנכים למוזיקה יהודית, אשר ללא עזרתם המקצועית, ללא הידע הרב וללא והכבוד שגילו לגיל הרך, פרויקט זה לא היה מתבצע.

לד"ר גילה פלם מנהלת המחלקה למוזיקה בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, על תמיכתה המקצועית; לגב' רות פריד, אוצרת ולאבי נחמיאס, טכנאי קול, מומחים

בפונותיקה הלאומית; לד"ר שושנה וייך-שחק ולמר יעקב מזור, חוקרים, על עזרתם באיתור יצירות מתאימות לגיל הרך.

ל"בית התפוצות" ולד"ר אבנר בהט העומד בראש המחלקה למוזיקה יהודית; ל"רננות" ולמנהלו, המומחה עזרא ברנע; למכון לקידום האינטגרציה החברתית במערכת החינוך שבאוניברסיטת בר-אילן; למרכז לחקר המוסיקה היהודית באוניברסיטה העברית בירושלים, על שיתוף הפעולה הנדיב והמפרגן.

לגב' עדנה היכל, מרכזת מדעית של ארכיון הסיפור העממי בישראל, מכון אסע"י, באוניברסיטת חיפה, על הסבלנות, על הרצון הטוב ועל ההדרכה במציאת סיפורים ומעשיות.

לחיים אוליאל וללהקת "שפתיים", לאילנה איליה ולאיתי רוזנבאום, לחוה אלברשטיין, למשה ברלין, לשלמה גרוניך, לאורה זיטנר, לחנן יובל, לגיורא פיידמן, לדודו פישר, וללהקת "גויים", אשר תרמו מיצירותיהם המיוחדות לחברות התקליטים "אקו", "הליקון", "אן.אם.סי" על תרומתן האדיבה.

למעבדים, לנגנים ולזמרים ש"נדבקו" ב"דיבוק" ושאפו גם הם לתת לילדים את המיטב.

למפקחות שולמית מאיר ודפנה סליאר על הנכונות, על ההתלהבות ועל התרומה. למדריכות מלכה גולדה, לאה מרזל ויהודית פינקיאל, המחלקה לחינוך לצריכת תרבות, שותפות נאמנות לחשיבה ולעשייה. לאסתר מור ולשרה ענבר, מנהלות מיל"א – מרכזי תרבות לגיל הרך – על עבודתן הברוכה.

לסיכום, אנו מאחלים לגננות, לילדים ולהוריהם שיפיקו את המרב מהפעלת תכנית גוונים בגן: החל בהאזנה ליצירות המוזיקליות ולסיפורים, דרך פיתוח היצירתיות שבהעלאת רעיונות לפעילויות חדשות וכלה בתחושת הנאה צרופה.

מבנה ערכת גוונים

הערכה כוללת את הפריטים האלה:

- 25 קלטות אודיו. בכל קלטת יש שני קטעים מוזיקליים, אחד מכל צד, כדי להקל על הילד להפעיל את הרשמקול באופן עצמאי. בכל צד של הקלטת מופיעים שם היצירה, שם המלחין, שם העדה וסימול גרפי המסייע לילד, שעדיין אינו קורא, לזהות את היצירה. כל קלטת ארוזה בנרתיק פלסטיק לא שביר.
- זוג בובות עם תלבושות של שש עדות: אפגניסטן, אשכנז, אתיופיה, ספרד, מרוקו ותימן. העדות נבחרו כמייצגות שישה אזורים טיפוסיים של התפתחות התרבות היהודית בגולה: אסיה הקטנה, מזרח אירופה, אפריקה, מערב אירופה, צפון אפריקה והמזרח הרחוק.
- שישה סיפורי עדות מהאזורים המפורטים בסעיף הקודם.
- קלפים.
- חוברת הדרכה לגננת.

את היצירות המוזיקליות ניתן לחלק על פי קריטריונים רבים. בחרנו לחלק אותן לפי מחזור החיים היהודיים:

1. שירים מחיי היום-יום	יצירות 8-1
2. שירי חג ומועד	יצירות 18-9
3. שירים לשבת	יצירות 24-19
4. שירי תפילה	יצירות 28-25
5. שירי אהבה ונישואין	יצירות 44-29
6. שירי כיסופים לציון	יצירות 50-45

לכל קבוצת קלטות יש סמל שונה. הסמל השונה והצבעים השונים נועדו להקל על הילדים במציאת היצירה הרצויה.

האזנה לקטעי המוזיקה

הנחיות

האזנה חוזרת ליצירות, הנעשית באווירה של שמחה והנאה ומתוך שיתוף הילד והפעלתו, תורמת להיכרות עם הקטעים המוזיקליים ולהפנמתם ולהתפתחות הילד כמאזין. הפעילויות המוצעות בקלטות הן בגדר דוגמה בלבד, ומטרתן לאפשר למאזין הצעיר בגן ובבית לפעול באופן עצמאי. עם זאת, הכרחי שהמפגשים הראשונים עם היצירות המוזיקליות יתקיימו בגן.

יש אין ספור דרכים להגיב למרכיבים המוזיקליים הבולטים ביצירות. נציע לילדים מגוון פעילויות לליווי האזנה החוזרת של היצירות. פעילויות אלה הן מתחום התנועה, הריקוד, הנגינה, השירה ועוד.

לדוגמה:

- איכויות הפקת השירה (של זמר, של זמרת, של מקהלה ועוד)
- כלי נגינה אופייניים (הקשה, מיתר ונשיפה)
- שינוי המהירות (המפעם)
- שינוי עוצמה בולטים
- הצורה המוזיקלית (חזרות, הפסקות, בית ופזמון ועוד)

הצעות לפעילויות בגן

תנועה

- תנועה במקום ותנועה במרחב
- ריקוד חופשי וריקוד לפי הנחיות
- תנועות עם איברי גוף שונים
- "ציור" המוזיקה בעזרת איברי גוף שונים
- הגבה למרכיבי המוזיקה (מהירות, עוצמה, גובה ועוד) בעזרת מחיאות, רקיעות, טפיחות, הליכה ועוד
- תנועה של יחיד, זוגות או קבוצה
- חיקוי (ילד מציע תנועה וכולם מחקים אותו)
- התקדמות לכיוונים שונים
- הליכה בשטח באופנים שונים: במעגל, בטור, בדרך מפותלת, במפוזר ועוד
- שימוש באבזרים: מטפחות, בדים, סרטים ועוד

שירה

- שיחה והסבר על התכנים ביצירות
- שירת הפזמון (או חלקים אחרים)
- שירת היחיד ושירת הקבוצה
- שירה בקבוצות (בנים־בנות ועוד)
- שירת השיר ללא ההקלטה
- הקלטת הילדים
- המצאת מנגינות חדשות לטקסט ידוע או טקסט חדש למנגינה ידועה

נגינה

- הקשת המרכיבים הבולטים במוזיקה (עוצמה, מהירות, דגשים, מבנה, תבניות מקצב, משך)
- הקשה תוך כדי ריקוד (בעזרת תוף מרים, פעמונים ועוד)
- הכנת כלי נגינה מחומרים שונים (תופים, פעמונים ועוד) וליווי המוזיקה

רישום וציור

- ציור לפי מרכיבי המוזיקה הבולטים (משך, עוצמה, גובה, קו המנגינה, מבנה).
- ציור בעקבות המוזיקה (לפי תוכן השיר, הבעת רגשות, אווירה ועוד) בטכניקות ובחומרים שונים.

הסמלה

- פעילויות מגוונות עם כרטיסיות לפי מרכיבי המוזיקה הבולטים ביצירה (כלי נגינה, משמעויות של תוכן ועוד) באמצעות הקבוצות, סימנים גרפים, צורות גאומטריות, אותיות ועוד.

העשרת הנושא

- איסוף שירים וניגונים מבית סבא
- איסוף תמונות וסיפורים מעדות ישראל
- הזמנת סבים או הורים לשיר, לספר או לנגן בגן

- עריכת שירון
- טעימת מאכלים מסורתיים
- תצוגת לבוש מסורתי וכלים אופייניים
- ביקור בתערוכת יודאיקה במוזיאון ישראל
- ביקור בקונצרט של מוזיקה אתנית

דוגמה לפעילויות בגן

שירה: יוסף בן נון
ברשות המכון לאינטגרציה,
אוניברסיטת בר־אילן

תנועה

- תנועה במקום: "נצייר" באוויר אותיות מסולסלות ממש כמו המנגינה בעזרת הידיים, הראש, האצבעות, האגן, הכתפיים, הלשון.
- חיקוי: אחד הילדים "יצייר" את המנגינה וכולם יצטרפו אליו. בכל פעם שהמנגינה תתחיל מחדש, יציע ילד אחר "ציור" משלו.
- שימוש באבזרים: נחלק לילדים מטפחות צבעוניות ו"נצייר" את המנגינה בעזרת המטפחת.

שירה

- נשוחח עם הילדים על מנהגי יהודי מרוקו. דוגמה על פי "ארצנו בכפר טודרא" בביצוע שלמה בר ולהקת "הברירה הטבעית": כאשר ילד הגיע לגיל חמש, נהגו לערוך מסיבה גדולה, לרקוד סביבו, להגיש לו לוח של עץ ועליו כתובות האותיות בדבש ולומר לו: "חביבי לקק!" כדי שטעם הלימוד יהיה מתוק כדבש.
- נתבונן בעבודות יד (רקמות, תכשיטים, אריחים, שטיחים) ונבחין במוטיב העיטור החוזר על עצמו. נבדוק מוטיב גם בשיר ונבחין בסלסולים אופייניים למנגינה המאפיינת את התרבות המרוקנית.
- נשיר את השיר יחד עם הזמר.
- נשיר את השיר ללא ליווי הזמר.
- נקליט את הילדים שרים את השיר בקבוצה או כסולנים.
- נמציא מנגינות חדשות לאותיות.

נגינה

- נקיש בעזרת שלישים את המפעם האיטי של השיר; כאשר המנגינה נעצרת, נעצור גם אנחנו ונחכה. כך נמשיך לפי השיר.
- נקיש בעזרת שלישים את המפעם של השיר תוך כדי ריקוד.